a709857

TRADISI PENGAJIAN TASAWUF DI NEGERI TERENGGANU DARUL IMAN

ARIFFIN BIN SALLEH

DISERTASI INI DISERAHKAN
BAGI MEMENUHI
KEPERLUAN PENGIJAZAHAN
IJAZAH SARJANA PENGAJIAN MELAYU

AKADEMI PENGAJIAN MELAYU
UNIVERSITI MALAYA
KUALA LUMPUR
2004

Perpustakaan Universiti Malaya
A511905101

Perakuan

Saya, seperti nama di bawah, mengaku bahawa

Disertasi ini merupakan hasil usaha saya sendiri, kecuali bahan-bahan

atau petikan yang dinyatakan sumbernya

Tandatangan :

Nama : **ARIFFIN BIN SALLEH**

Tarikh : **17 FEBRUARI 2004**

Bersamaan **:4002 ذوالحجه 26**

Abstrak

Kajian ini membincangkan kesinambungan tradisi pengajian tasawuf di negeri Terengganu, khususnya dari segi penggunaan kitab-kitab jawi selain dari sistem pengajian itu sendiri. Tujuan kajian ialah bagi melihat aspek sejarah pengajian tasawuf di Terengganu; melihat kitab-kitab yang digunakan sebagai teks pengajian; menilai sistem pengajian; pertembungan mazhab; dan seterusnya kesan pengamalan tasawuf terhadap pembentukan sahsiah masyarakat Islam. Kajian melibatkan dua kaedah iaitu kaedah perpustakaan untuk mendapatkan data-data sekunder dan kaedah kerja lapangan bagi memperoleh data-data premier. Data-data premier seterusnya dianalisis menggunakan perisian komputer SPSS dan dibandingkan dengan data-data berbentuk historikal yang didapati daripada kaedah perpustakaan. Daripada analisis yang dijalankan jelas menunjukkan bahawa sistem pengajian tradisional tasawuf di Terengganu masih mengekalkan corak tradisi. Tasawuf yang diajarkan adalah seragam iaitu tasawuf sunni dan, walaupun wujud tasawuf tarikat namun ia adalah selari dengan ajaran-ajaran *ahl al-sunnah wa 'l-jama'ah*. Penggunaan kitab jawi masih berterusan malah diambil perhatian yang berat oleh semua pihak termasuk generasi muda. Menyedari kepentingan kitab jawi sebagai wahana intelektual Melayu abad silam, satu usaha bersepadu dan bersungguh-sungguh perlu dilakukian oleh semua pihak terutama pihak berkuasa agama, penerbit, dan golongan sarjana dalam bidang-bidang agama dan sastera bukan sahaja untuk mengekalkan bentuk dan keaslian kitab-kitab jawi, malah menyebarluaskannya ke dalam masyarakat awam. Semoga dengan itu kitab jawi tidak hanya menjadi 'barang antik' atau digunakan oleh golongan tradisional sahaja bahkan terus mendapat perhatian daripada seluruh masyarakat Islam, khususnya di Malaysia.

Abstract

This study discusses the continuiting tradition of traditionail mysticism studies in Terengganu, especially in using of Kitab Jawi *although the studies system. Nontheless, the aims of this study are look at general history of coming and rising of Islam and the mysticism; using of* Kitab Jawi *from the earlier century; the system of mysticism studies; the clash of different opinion; and the lastly the effect of mysticism studies to human development in Islamic societies. These studies are using two data: premier and secondary. Premier data got from fieldwork research which using method of questionnair and free interviews with respondens. Meanwhile secondary data is got from seminar papers, journals, and books from library method. Historical and contemporary data is analysed using SPSS computer's software to show the result and comparation from past age and latest studies. Data analysis from both sources shown that the mystical studies in Terengganu still using same way as shown at past age. More important is no competition from different views of that knowledge and they follow the same way, i.e* ahl 'l-sunnah wa'l-jama'ah *methods. The studies also prove* Kitab Jawi *still having its follower from traditional students includes young generation. The situation make some conclusions: all parties especially religious department, publishing companies, and scholars both in Islamic and literature field must be progress to protect the* kitab *originally and also promote the using of* Kitab Jawi *not only to traditional students and rural societies but also to modern and urban.* Kitab Jawi *must be studied not only to traditional system but also at modern institution, especially in Malaysian Islamic centres.*

خصوص بوات :

ڤق ايه دان كلوارݢا

تريما كاسيه كرانا مماهمي

PENGHARGAAN

Alhamdulillāh, saya bersyukur kehadrat Allah s.w.t kerana dengan izin dan kasih sayang-Nya dapat saya menyiapkan disertasi ini. Sesungguhnya, tanpa pertolongan-Nya segala usaha dan ikhtiar menjadi sia-sia belaka.

Walau bagaimanapun sumbangan dan bantuan daripada semua pihak tidak dilupakan dalam usaha menyiapkan disertasi ini. Penghargaan yang setinggi-tingginya saya tujukan kepada Prof. Dato' Dr. Abu Hasan Sham, penyelia bagi kajian ini yang tanpa jemu memberi tunjuk ajar, galakan, dan bantuan sejak dari awal pemilihan tajuk hingga akhir kerja-kerja penulisan Tanpa bantuan dan tunjuk ajar daripada beliau tidak mungkin hasil kajian ini akan menjadi seperti yang ditatap sekarang ini.

Saya turut mengucapkan ribuan terima kasih kepada pihak Universiti Malaya, khususnya Institut Pengajian Siswazah dan Penyelidikan (kini Institut Pengajian Siswazah) kerana telah bermurah hati memberi bantuan kewangan menerusi skim Biasiswazah sejak November 1999 hingga tamat kajian ini dijalankan. *Terima kasih daun keladi!*

Sesungguhnya kajian ini tidak akan berjaya tanpa bantuan dan kerjasama daripada semua responden, tuan guru-tuan guru dan penuntut-penuntut di lokasi-lokasi kajian. Terima kasih yang tidak terhingga kepada semua mereka.

Terima kasih juga kepada organisasi yang terlibat dalam membantu kajian ini iaitu Arkib Negara Malaysia Cawangan Terengganu, Perbadanan Perpustakaan Awam Negeri Terengganu, khususnya pegawai-pegawai di Koleksi Terengganu, Lembaga Muzium Negeri Terengganu, Perpustakaan Universiti Malaya, Perpustakaan Tun Sri Lanang, UKM, dan Perpustakaan Akademi Pengajian Melayu, UM.

Penghargaan tidak terhingga ditujukan kepada ibu bapa dan semua abang dan kakak serta keluarga kerana memberikan galakan dan dorongan tanpa jemu Semoga budi dan jasa kalian dibalas Allah dengan ganjaran setimpal.

Tidak lupa penghargaan ini ditujukan kepada orang-orang perseorangan yang membantu dengan kritikan-kritikan membina, khususnya semasa "Seminar Ijazah Tinggi" di APM (September 2001). Tidak ketinggalan teman-teman yang memberi sokongan dan dorongan yang-jika disebutkan semuanya- terlalu ramai, tetapi cukuplah disebutkan beberapa nama : Mas, Ari, Kamarul, Azam, dan Ustaz Miji. Tidak juga lupa teman guru di Sek. Men. Agama Ma'arif, Besut dan semua anak didik yang mendokan kejayaan ini. Kepada semua tiada kata yang dapat dilafazkan. Cuma serangkap pantun bicara hati:

Sarat perahu muat pinang
Singgah berlabuh di Kuala Daik
Budi jahat lagi dikenang
Inikan pula budi baik.

Terima kasih semua.

KANDUNGAN

	Perakuan	ii
	Abstrak	iii
	Abstract	iv
	Dedikasi	v
	Penghargaan	vi
	Isi Kandungan	vii
	Kaedah Transliterasi	ix
	Peta	x
1	**PENGENALAN**	**1**
1.0	Pendahuluan	1
1.1	Pengenalan	1
1.2	Permasalahan Kajian	3
1.3	Tujuan Kajian	4
1.4	Metodologi Kajian	5
1.5	Ruang Litup Kajian	8
1.6	Kajian Terdahulu	10
1.7	Kesimpulan	14
2	**GERAKAN TASAWUF DI TERENGGANU**	
2.0	Pendahuluan	17
2.1	Taktif, Kemunculan, dan Perkembangan Ilmu Tasawuf	17
2.2	Aliran-aliran Tasawuf dalam Islam	22
2.3	Sejarah Kemasukan dan Perkembangan Tasawuf di Terengganu	46
2.4	Tokoh-tokoh Sufi Terengganu dan Aliran Tasawuf Mereka	54
2.5	Kesimpulan	70
3	**KITAB JAWI DALAM TRADISI PENGAJIAN TASAWUF DI ALAM MELAYU**	
3.0	Pendahuluan	78
3.1	Takrif Kitab Jawi	78
3.2	Kemunculan dan PerkembanganKitab Jawi di Kepulauan Melayu	81
3.3	Penulis-penulis Prolifik Kitab Jawi (Tasawuf) dan karya-karya Mereka	90
3.4	Kesimpulan	99
4	**PENGAJIAN TASAWUF KONTEMPORARI : DAPATAN DAN ANALISIS DATA**	
4.0	Pendahuluan	103
4.1	Pengumpulan dan Analisis Data	103
4.2	Kawasan Kajian	106
4.3	Sambutan Masyarakat Terhadap Pengajian Tasawuf	109
4.4	Profil Para Responden	116
4.5	Sistem Pengajian Tasawuf Kontemporari	131
4.6	Pandangan dan Pemahaman Terhadap Konsep, Aliran, dan Corak Pengajian Tasawuf	146
4.7	Kepentingan Ilmu Tasawuf dalam Membentuk Keperibadian (Sahsiah)	189

4.8	Pengamalan Konsep Ilmu Tasawauf oleh Responden dan Masyarakat	194
4.9	Kesimpulan	200
5	**KITAB JAWI : TRADISI MENCABAR MODENISASI**	
5.0	Pendahuluan	205
5.1	Penggunaan Kitab Jawi dalam Pengajian Islam Tradisional : Selayang Pandang	205
5.2	Oenggunaan Kitab Jawi dalam Pengajian Tasawuf : Kitab-kitab yang Popular	210
5.3	Sebab-sebab Kitab Jawi digunakan	221
5.4	Persepsi Terhadap Kitab-kitab Jawi	
5.5	Keberkesanan Kitab Jawi dalam Sistem Pengajian Tasawuf	238
5.6	Kesimpulan	242
6	**PENUTUP**	**6.1**
6.1	Kesimpulan	246
6.2	Rumusan	251
6.3	Cadangan	253
	Glosari	261
	Bibliografi	266
	Lampiran 1	275
	Lampiran 2	276
	Lampiran 3	
	Lampiran 4	

Kaedah Transliterasi Jawi dan Huruf Arab ke Rumi
(Menurut Kaedah Ejaan Jawi Yang Disempurnakan dan Pedoman Transliterasi Huruf Arab ke Huruf Rumi, Dewan Bahasa dan Pustaka)

Huruf Jawi	Padanan Rumi		
ا	a , '	ع	a, k, (')
ب	b	غ	Gh
ت	t	ف	f
ة	h, t (ṯ)	ق	k (q)
ث	s, (th)	ك	k
ج	j	ل	l
ح	h, (ḥ)	م	m
خ	kh	ن	n
د	d	و	w, u, o
ذ	z (dh)	ۏ	v
ر	r	ه	h
ز	z	ء	k (')
س	s	ي	y,i , e
ش	sy (sh)	چ	c
ص	s (ṣ)	ڠ	ng
ض	d (ḍ)	ڤ	p
ط	t (ṭ)	ڬ	g
ظ	z (ẓ)	ڽ	ny

Sistem Vokal Arab

1. Pendek

َ ---------------- a

i ----------------- ِ

u ----------------- ُ

2. Panjang

ا_______ ā

ي_______ ī

و_______ ū

3. Diftong

اي_______ ay

او_______ aw

ix

PETA 1
LOKASI KAJIAN